

*Микитюк О. Р.,
кандидат філологічних наук,
доцент катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРЕДМЕТНА МЕТАФОРА В ІДІОСТИЛІ ПОЛІТИЧНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДМИТРА ДОНЦОВА

Анотація. Статтю присвячено розглядові предметної метафори в ідіостилі політика Д. Донцова. Цілісний національний лінгвопортрет Д. Донцова є багаторівневою системою, у якій чільне місце посідає креативно-образний вимір (творення метафор, паронимазії, перифраз, антитези та ін.). Доведено, що за допомогою метафори людина часто пізнає довкілля й асоціативно сприймає його. У дискурсивно-текстовому просторі Д. Донцова предметна метафора емоційно-експресивно відтворює політичні реалії, фіксує аксіологічну шкалу зображуваного, презентує світогляд політичної мовної особистості Д. Донцова.

У дослідженні запропоновано розуміння політичної метафори, схарактеризовано типи предметних метафор в ідіостилі політика, подано особливості вживання метафор. Доведено, що метафоричність мовлення Д. Донцова – одна з найхарактерніших ознак його мовомислення. Політичного ракурсу набувають предметні метафори на основі а) омовлення функції конкретного предмета; б) номінування ознаки предмета; в) показу трансформації, що властива певному предмету; г) відтворення фізичних дій, станів, величин предмета. Визначено, що політична мовна особистість Д. Донцов за допомогою предметної метафори пропагує націєцентричний світогляд, дає посилу українцям для побудови сильної держави та відтворює віру українців у власні сили. Доведено, що предметні метафори дискурсивно-текстового простору Д. Донцова формують особливий тип політичної комунікації, є маркером творення національної мовної картини світу, основою впливу на реципієнта, ментальним конструктом, що когнітивно відображає авторську позицію. Омовлення позиції Д. Донцова через метафору – це а) дороговказ для розуміння героїзму та гідності українців, б) важливий мовний засіб для розвінчування фейків російської ідеології й пропаганди, що особливо потрібно в час російсько-української війни.

Ключові слова: дискурсивно-текстовий простір, ідіостиль, політична мовна особистість, предметна метафора, Д. Донцов.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Вивчення політичної мовної особистості Д. Донцова передбачає розуміння його ідеологічної позиції, позаяк він ставив собі за завдання повернути гідність українців, продемонструвати національну незламність і могутність, назавжди відійти від впливу Москви та створити самостійну державу. Мовомислення Д. Донцова всуціль метафоричне, афористичне, унікальне за кількістю цитувань, тому його мова, за висловом Ю. Шевельова, «чортячо небезпечний свідок історії народу» [1, с. 242].

Своєрідність моделювання метафори в дискурсивно-текстовому просторі політика дозволяє актуалізувати розуміння суспільно-політичних проблем, з якими стикаються українці

від давніх часів, усвідомити погляди Д. Донцова з огляду на шкалу оцінки: суцільний негатив у відтворенні російської ідеології, позитив для омовлення українських реалій і максимальне протиставлення свого та чужого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з поданої теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячено означену статтю. Образність як рух думки відома від часів античної філософії, згодом вивчення метафори на основі онтологічного та лінгвокогнітивного підходу започаткували наприкінці ХХ ст. американці Дж. Лакофф та М. Джонсон, які визначали метафору центральною для формування думки та стверджували, що метафори становлять сутність нашого життя, а понятійна система метафорична за своєю природою. Різномасштабне вивчення метафори є об'єктом розгляду низки мовознавчих дисциплін: етнолінгвістики, когнітивістики, комунікативної лінгвістики, лінгвістики тексту, лінгвокультурології, лінгвоестетики, прагмалінгвістики, психолінгвістики, стилістики, структурної семантики та ін., що засвідчують праці В. Ващенко [2], Г. Дядченко [3], С. Єрмоленко [4], Т. Єщенко [5], В. Кононенка [6], Л. Кравець [7], Т. Лисиченко [8], А. Мойсієнка [9], Л. Ставицької [10] та ін. Поєднання основ лінгвокогнітивістики, структурної семантики та традиційної теорії метафори дозволяє показати світогляд автора, відтворити тогочасну дійсність, з'ясувати мету написання твору.

Мовознавці наголошують на динаміко-пізнавальному [9, с. 120] і мовно-ментальному аспектах метафори й звертають увагу на її національний компонент [11; 12; 7]. Важливо, що «концептуальні метафори можна визначити не лише як риторичні чи когнітивні засоби чи інструменти, але й як потужні психологічні стратегії» [13, с. 96]. Дослідники концептуальної теорії переконують, що метафора – «найбільш потужний лінгвоментальний інструмент, за допомогою якого людина пізнає й оцінює позамовну діяльність» [7, с. 1]. У науковій літературі також описано інтеракційну теорію метафори (передбачає взаємодію й запозичення ідей та зміну контексту), коли «відбувається переміщення семантичних полів», і когнітивну теорію метафори, тобто це проєкція «семантичних властивостей з однієї семантичної сфери на іншу» [14, с. 16]. Є. Тимченко доводить, що когнітивна теорія щодо розуміння метафори показала вирішальну роль метафори в ментальних та лінгвістичних процесах [15, с. 462]. Ціннісним є динамічно-пізнавальний аспект метафори [9, с. 120], оскільки це «ментальна сутність», що має «енциклопедичний характер» [11, с. 18].

Ідеологічне тло політичної метафори (поряд з поетичною) також є об'єктом зацікавленості науковців [16; 17; 18; 19; 20]. Особливо активізувалося вивчення політичної метафори в час російсько-української війни [21]. На сьогодні метафора

«переросла функції тропа, її почали трактувати як ідеологію» [14, с. 16]. Важливим є креативно-образний вимір (творення метафор, параномазії, перифраз, антитез та ін.) дискурсивно-текстової практики лінгвоперсони Д. Донцова, у якому **політична метафора** є основою розуміння мовної картини світу.

Формування мети статті. У дослідженні ставимо за мету проаналізувати самотнісність предметної метафори в дискурсивно-текстовому просторі політичної мовної особистості Дмитра Донцова. Відповідно до поставленої мети завданням роботи є а) описати діяльну суть метафори; б) презентувати особливості вербалізації предметної метафори; в) схарактеризувати типи предметних метафор, що омовлені в політичному наративі Д. Донцова; г) простежити майстерність Д. Донцова в моделюванні метафор, що відтворюють його індивідуально-авторське політичне мовомислення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мовно-ментальний портрет політика Д. Донцова відтворює передусім креативно-образний вимір, основою якого є емоційно виражальні засоби (політична метафора, евфемізми, епітети, оксиморон, перифрази, тавтології, повтори тощо), що доносять суттєву інформацію до читача та актуалізують прагматичний ракурс дискурсивно-текстового простору. Особливості світосприйняття політика послідовно відтворює метафора, що має визначальну роль у лінгвістичних процесах [22; 15]. Р. Савчук стверджує, що головна мета метафори – активізувати читачську увагу, вплинути на почуттєве тло реципієнта, закарбуватися в пам'яті [18, с. 163]. Є. Тимченко, даючи розуміння метафори в сучасному мовознавстві, стверджує, що «метафори структурують нашу понятійну систему ще до мови. Сутність метафори полягає на думку американських учених у її здатності передавати один концепт за допомогою іншого» [15, с. 462]. Саме визначення метафори часто є метафоричним, оскільки цей троп вважають «маленьким міфом», що «продовжує руку людини» (Г. Ортега-і-Гассет), це те, що «вводить в оману розум» [23, с. 388].

Метафора є діяльною за суттю, бо, виникаючи як мовне явище, вона стає ментальним надбанням і формується у свідомості людини. Отож метафора створює асоціативне поле, яке через певну рису чи ознаку внапрямує певні емоції. На основі називання певного прототипного явища метафора переходить у царину політичного словника з множинною характеристикою значень, стає політичним символом чи антисимволом. У політичному дискурсі метафора отримує своєрідні синоніми, стає стилістично забарвленою, може далеко відходити від свого первісного значення та переходити від авторської метафори до загальнономовної.

Особливо важливою є політична метафора, яку зазвичай інтерпретують як омовлення політичного чи політико-економічного концепту, «інтеграційну мережу подвійного масштабу» [20]. Політична метафора прямо чи опосередковано скеровує думку в певне ідеологічне русло, оскільки інтерпретація лінгвістичних даних має соціокультурні та суспільно-політичні наслідки. Поза сумнівом, мова, культура та суспільство завжди у взаємозалежності, відтак політична метафора дозволяє відтворити (а) як дискурс формує інтенції й тональність тексту, що є ілюстрацією політичних та соціокультурних реалій у свідомості реципієнта і (б) як дієвість особистості творить й кристалізує дискурс.

Можна ствердити, що непередбачувані політичні метафори та їхня постійна присутність творять самотнісний стиль Д. Донцова, що є «чистий і виразистий, річевий і загально зрозумілий, палкий і войовничий», стверджував один з перших біографів Д. Донцова [24, с. 5].

Політичного ракурсу набувають предметні метафори на основі а) вербалізації функції певного предмета; б) називання ознаки предмету; в) показу трансформації, що властива певному предмету; г) відтворення фізичних дій, станів, величин, що характерні для певного предмета.

А. Конкретні предмети в ідіотилі Д. Донцова слугують для омовлення політичних реалій, наприклад, дають розуміння хиткості й підступності політичних понять *інтернаціоналізм* і *космополітизм*, наприклад: *маска інтернаціоналізму або космополітизму* [25, т. 4, с. 136]; *нитки інтернаціоналізму* [25, т. 8, с. 32]. У дискурсивно-текстовому просторі партійна диктатура продемонстрована на основі лексеми *намордник*, а саме: *твердий намордник партійної диктатури* [25, т. 5, с. 221]. Політика Росії, яку Д. Донцов критикує від 1913 р., названа *сміттям засад* [25, т. 5, с. 97] (тоді політик виголосив свій знаменитий реферат «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», у якому виразно окреслив програму цілковитого відокремлення від «азійської Росії»).

Антропонім *М. Драгоманов* є об'єктом для розуміння тогочасної ситуації та стає основою метафори *місток до комунізму*. Д. Донцов переконаний: якщо еміграційні політики повертаються до ідеалів М. Драгоманова, то вони «*просто – через Маркса – прокладають місток до комунізму*» [26, с. 231].

Предметні метафори в дискурсивно-текстовому просторі Д. Донцова часто утворені на основі переосмислення назв предметів, що стосуються політичного поняття, яке емоційно-експресивно відтворює тогочасну картину світу, зокрема це *комунізм*, *імперіялізм*, *соціалізм*, *демократизм*. Зазвичай предметні метафори **(а)** номінують силу, яка притаманна цьому предмету, наприклад, *демократія, імперіялізм, свобода в руках правого демагога стають ручними гранатами* [25, т. 3, с. 13], також *булава комунізму* [25, т. 6, с. 70]; *молот большевицької ідеології* [27, с. 150]; **(б)** слугують для показу певних властивостей предмета. Неодноразово політик використовує лексему *плащ*, що для показу ідеологічних постулатів метафорично вжита з певним презирством і презентована в демінутивній формі: *плащик «демократизму»* [25, т. 1, с. 201]; *комунізм* (як і термін *слов'янофільство*) *логічний плащик* [26, с. 187]; **(в)** відтворюють можливу дієвість предмета: лексема *віз* є твірною для показу імперіалістичної зовнішньої політики, порівн. (Росія) «*не дозволить російському державному возові котитися по дорозі демократизму*» [25, т. 1, с. 240]; також наші українські політики дозволили «*запрягти себе до імперіалістичного воза російської державності*» [25, т. 1, с. 252]; *віз чужих ідеологій* [27, с. 126].

Б. Предметні метафори в дискурсивно-текстовому просторі Д. Донцова можуть відтворювати *ознаки предметів*, назви яких перенесено на відповідне явище, відтак моделюються метафори *желятиново розпливчастий, міцний цемент, сахарінова уява*. Зокрема, політик, називаючи сильних керівників, зазначає, що для них «*поняття отчизни не було чимось желятиново розпливчастим*» [27, с. 126]. Водночас Д. Донцов наголошує на важливості ідеологічної системи, тому «*ідеї нації потраплять бути міцним цементом суспільності*» [25,

т. 5, с. 82]. Крім того, критикуючи половинчастість поглядів «Квітки й Драгоманова», політик вважає, що в них «сахарина уява <...> з янголами замість чортів» [25, т. 7, с. 215].

В. Моделювання предметних метафор також відбувається на основі показу змін чи трансформацій, яких зазнають лексеми *будинки, гордість, народ, план, серце, характер*. У наративі Д. Донцова в негативному плані часто актуалізовано Росію, що політик відтворює метафорично, оскільки ця країна «*штовхнула у прірву цілий будинок <...> європейської культури*» [25, т. 5, с. 2]. Також з іронією вжито метафору, що надає предметних властивостей лексемам *гордість* і *характер*. Порівн.: *карлючилися гордість* [25, т. 6, с. 126], *ламалися характери* [25, т. 6, с. 126], коли люди без сильного ідейного стрижня вірили, що можна сховати до кишені свій прапор і поговорити про «*соціалістично-комуністичний єдиний фронт*» [25, т. 6, с. 126]. Інша метафора вжита з метою переконування, оскільки важливо *сталити характери* [25, т. 6, с. 28]; *кріпити серця* [28, с. 181]. Численним є омовлення через метафору дій Москви та Росії, порівн.: *Москва не зможе народ України обернути в безголову й потульну масу* [27, с. 57]; також (росіянам) *виліпити з української глини, якою м'якою вона не була б, чужої форми не вдалося* [25, т. 8, с. 87].

Г. У політичному дискурсивно-текстовому просторі Д. Донцова значущими є ідеалізовані поняття *мова, віра, земля*, що стають базою для усвідомлення національного патосу, який має два русла: любови до краю і ненависти до чужини, що метафорично відтворює політик «*Мова, віра чи рідна земля були смолоскипами, киданими націоналістами в маси, аби полум'ям ненависти запалити душі й аби (часто несвідома мета) в сім полум'ї зродилася душа нової нації*» [25, т. 10, с. 137]. Метафоризацію назв предметів побуту вважаємо ознакою ідіолекту та ідіостилу Д. Донцова, який ставить за мету творити провідну верству, наприклад: *провідники були насичені тою електричною енергією* [26, с. 166]; *провідники були рідні їй (масі) «температурою»* [26, с. 166]. Вершиною мовотворчості Д. Донцова є апелювання до політичного поняття *національність*, що омовлене метафорично: «*національність – це волевий і тепловий елемент*» [28, с. 203]. Предметна метафора дискурсивно-текстового простору Д. Донцова завжди оцінна: позитивно маркованою є та, що відтворює українські реалії та політичну позицію політика, негативно омовленою є метафора, що називає російські реалії та ідеологію ворожої держави. Максимально оцінним у наративі Д. Донцова є протиставлення свого та чужого, де своє є позитивним, чуже – негативним.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. Особливо великого значення набувають політичні метафори в дискурсивно-текстовому просторі, який відтворює єдність мовлення та ситуації, пронизує суспільну, культурну, побутову царину життя, оскільки життя людини завжди розгортається на тлі певної суспільно-політичної ситуації.

Маркером-увиразнювачем інтелектуальної сили політичної мовної особистості є політична метафора, зокрема предметна метафора, що є вагомим засобом інтелектуального наповнення тексту. Предметна метафора є діяльним засобом творення мовної картини світу Д. Донцова, методом впливу на реципієнта, базовим когнітивно-комунікативним конструктом ідіостилу Д. Донцова. Метафора, вербалізована в мовомисленні Д. Донцова, є дороговказом для розуміння героїзму та гідності укра-

їнців і важливим мовним засобом для показу одвічної російської ідеології й пропаганди, що завжди базована на брехні та знищенні національної самобутності інших народів. У час російсько-української війни особливо важливим маркером є дискурсивно-текстовий простір Д. Донцова, що а) ілюструє державотвірні традиції й національну специфіку українців, б) дає оцінку суспільної ситуації, конкретних персон й керівної верстви, в) номінує особливості ідеологічних течій та політичної ситуації; г) емоційно увиразнює текст.

Д. Донцов – майстер моделювання політичних предметних метафор, що завжди є носіями когнітивної інформації, дозволяють переосмислити певне явище на основі підсилення певних домінуючих ознак, які вербалізує політик. Типи предметних метафор, схарактеризовані в наративі політичної мовної особистості Д. Донцова, змодельовано на основі функцій, ознак, трансформацій, дій, станів, величин, що властиві певному предметові.

Метафори дають змогу відтворити цілісний національний лінгвопортрет Д. Донцова як багаторівневу систему, що є матрицею для усвідомлення національної ідентичності, формулою для відтворення історичної пам'яті, дорогою національних ціннісних та поведінкових орієнтацій та відправною точкою його впізнаваного стилю.

Перспективу роботи вбачаємо в аналізі метафор дискурсивно-текстового простору Д. Донцова, що базовані на звуках, кольорах, відчуттях і є основою для формування державотвірних традицій.

Література:

- Шевельов Ю. так нас навчали правильних проізношеній. *Юрій Шерех (Шевельов Юрій Володимирович). По за книжками і з книжкою* / Упорядник Р. Корогодський. Київ : Вид-во «Час», 1998. 456 с.
- Вашенко В. С. Українська лексикологія. Семантико-стилістична типологія слів. Дніпропетровськ : ДДУ, 1979. 126 с.
- Дядченко Г. Антропометафора в українській поетичній мові кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 112–123.
- Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 432 с.
- Єщенко Т. А. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Донецьк : Український культурологічний центр, 2010. Т. 28. С. 224–239.
- Кононенко В. Слово-образ і слово-ідея: Шевченкові архетипи. *Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль. Збірник статей*. Київ – Івано-Франківськ, 2002. С. 251–264.
- Кравець Л. В. Динаміка концептуальної метафори в мові української поезії ХХ ст.: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2012. 36 с.
- Лисиченко Т. Ю. Динаміка метафори в ідіолекті М. Т. Рильського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2011. 20 с.
- Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: монографія. Київ : Вид-во «Сталь», 2006. 304 с.
- Ставицька Л. О. Естетика слова у художній літературі 20–30 рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1996. 52 с.
- Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія, 2-е вид., випр. і доп. Київ : Логос, 2004. 284 с.
- Ткаченко О. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу). Київ : Грамота, 2006. 240 с.

13. Linkevičiūtė V. Conceptual metaphors in Volodymyr Zelensky's political discourse. *Studies about Languages / Kalbų studijos*. Kaunas, 2023. № 43. P. 93–105. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.43.35264>
14. Харчук Р. Що таке метафора. *Дивослово*. 2010. № 4. С. 16–17.
15. Тимченко Є. П. Дослідження метафори в сучасному мовознавстві. *Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва*: збірник наукових праць. Київ : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2001. С. 461–465.
16. Кабанцева Н. В. Лінгвокогнітивні особливості політичної метафори в публіцистичному дискурсі (на матеріалі української та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Донецький національний університет ім. В. Стуса. Вінниця, 2021. 326 с.
17. Мазурик Д. Волюнтаристична функція політичної метафори. *Мова та її функціонування. Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 25. Львів : Світ, 1995. С. 10–13.
18. Савчук Р. Л. Стилїстичні засоби у заголовках сучасних медіатекстів: психолінгвістичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 34. Том 4. С. 161–170. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-4-24>
19. Шаповалова Г. Експресивні словосполучення як інструмент образного мислення журналіста. *Урок Української*. 2003. № 11–12. С. 21–26.
20. Vengalienė D. Patterns of Ironic Metaphors in Lithuanian. Politicized Discourse. *Respectus philologicus*. Vilnius, 2019. Vol. 35. № 40. P. 30–43. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2019.35.40.02>
21. Сюта Г. М. Мова – наша зброя: нові сенси старої метафори у період російсько-української війни. *Культура слова*. 2022. Вип. 97. С. 73–86. DOI: <https://doi.org/10.37919/0201-419X-2022.97.8>
22. Космеда Т. Лінгвокреативна ономастика: медійний образ Володимира Путіна в українському і російському дискурсі. *Onomastica*. 2022. Vol. LXVI. S. 217–229.
23. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
24. Єндик Р. Дмитро Донцов – ідеолог українського націоналізму. Мюнхен : Українське видавництво, 1955. 176 с.
25. Донцов Д. Вибрані твори: в 10 т. / Упоряд., передм., комент. О. Баган. Т. 1–10. Дрогобич : Відродження, 2011–2016.
26. Донцов Д. Хрестом і мечем. Тернопіль : Рада, 2010. 316 с.
27. Донцов Д. Дух нашої давнини. Львів–Київ : Накладом Юрія Криворучка, 2011. 160 с.
28. Донцов Д. Націоналізм. Вінниця : ДП «ДКФ», 2006. 236 с.

Mykytyuk O. Object metaphor in the idiostyle of political lingual personality of Dmytro Dontsov

Summary. The article is devoted to the analysis of the object metaphor in the idiostyle of the politician Dontsov. The integral national lingual portrait of Dontsov is a multilevel system in which the creative and figurative dimension (creation of metaphors, paronomasia, periphrasies, antitheses, etc.) occupies a prominent place. It is proved that with the help of metaphor a person often earns about the environment and associatively perceives it. In the discursive and textual space of Dontsov, the object metaphor emotionally and expressively reproduces political realities, defines the axiological scale of the depicted, and presents the worldview of Dontsov's political lingual personality.

The study proposes an understanding of political metaphor, characterizes the types of object metaphors in the idiostyle of a politician, and presents the peculiarities of metaphor use. It is proved that the metaphorical nature of Dontsov's speech is one of the most characteristic features of his language thinking. Object metaphors acquire a political perspective on the basis of a) verbalizing the function of a particular object; b) nominating the feature of an object; c) showing the transformation inherent in a particular object; d) reproducing physical actions, states, and values of an object. It is determined that Dontsov's political lingual personality promotes a nation-centered worldview with the help of an object metaphor, gives messages to Ukrainians to create a strong state and reproduces Ukrainians' belief in their own strength. The object metaphors of Dontsov's discursive and textual space form a special type of political communication, are a marker of the creation of a national lingual picture of the world, the basis of influence on the recipient, a mental construct that cognitively reproduces the author's position. Dontsov's position expressed through metaphor is a) a guide to understanding the heroism and dignity of Ukrainians, b) an important lingual means for debunking the fakes of Russian ideology and propaganda, which is especially necessary during the Russian-Ukrainian war.

Key words: discursive and textual space, idiostyle, political lingual personality, object metaphor, D. Dontsov.